

Instytut Pamięci Narodowej

<https://ipn.gov.pl/pl/historia-z-ipn/232452,Waldemar-Kowalski-Smierc-marszalka-Rydz-Smiglego-w-okupowanej-Warszawie.html>
26.02.2026, 18:42

Waldemar Kowalski: Śmierć marszałka Rydza-Śmigłego w okupowanej Warszawie

Od czasu, gdy Edward Rydz-Śmigły zatrzymał się w warszawskim mieszkaniu generałowej Jadwigi Maxymowicz-Raczyńskiej, prowadził na pozór normalne życie, licząc że rychło przyda się ruchowi oporu.

[Edward Rydz-Śmigły Okupacja niemiecka](#)

02.12

Przeszkodziła temu jednak niespodziewana śmierć byłego Naczelnego Wodza – minął ledwie miesiąc, od kiedy powrócił do okupowanej Polski...

27 października 1941 roku, po ponad dwóch latach od internowania w Rumunii, Rydz-Śmigły znowu stanął na polskiej ziemi. Prowadzony przez kuriera Związku Walki Zbrojnej – Stanisława Fronczystego z Chochołowa, w towarzystwie najbliższych współpracowników przedostał się z Węgier na Słowację, po czym przekroczył przedwojenną polsko-słowacką granicę. Wcześniej, w połowie grudnia 1940 roku, potajemnie – zwodząc pilnujących go wartowników – opuścił otoczoną drutem willę w rumuńskim Dragoslavele, gdzie trafił niecały miesiąc po opuszczeniu walczącej jeszcze z Niemcami Polski.

Gdy wracał do Warszawy jesienią 1941 roku, nie przypominał już „starego” marszałka. Na głowie zdążyły pojawić się siwe włosy, na twarzy – wąsy, a na nosie – okulary. Wciąż musiał się ukrywać. Wieczorem 3 listopada zatrzymał się u wdowy po gen. Włodzimierzu Maxymowicz-Raczyńskim – Jadwigi Maxymowicz-Raczyńskiej, mieszkającej przy ul. Sandomierskiej 18/6.

„Moją służącą Rózię poinformowałam, że gość jest oficerem, uciekinierem z oflagu. Pierwszego wieczoru Różia niczego nie przeczuwała. (...) Na drugi dzień rano, kiedy zaniósła mu do łóżka śniadanie i zobaczyła Marszałka bez szkieł, poznała go natychmiast. Wróciła z sypialni Marszałka bardzo wzruszona”

- zapisała w pamiętniku Maxymowicz-Raczyńska.

Od tej pory niewtajemniczonym Rydz-Śmigły przedstawiał się jako Adam Zawisza, nauczyciel z Małopolski Wschodniej, rzekomo znajomy matki generałowej, wynajmujący u niej pokój.

Nie wiadomo, czy rychła śmierć marszałka przeszkodziła w jego spotkaniu z gen. Stefanem Grotem-Roweckim, komendantem głównym ZWZ. Z relacji generałowej wynika, że taka rozmowa za jej pośrednictwem była planowana na początek grudnia. Jeśli wierzyć tej wersji, do omówienia szczegółów współpracy nie doszło, choć można spotkać się także z opinią, jakoby potajemne spotkanie szefa ZWZ i byłego Naczelnego Wodza było faktem.

Pod koniec listopada Rydz-Śmigły przeszedł zawał serca, ale dopiero informacja z poranka 2 grudnia okazała się tragiczna. Generał zmarł, mimo natychmiastowej reakcji domowników. Badanie lekarskie nie pozostawiło wątpliwości – zgon nastąpił wskutek dusznicy bolesnej (angina pectoris).

Aby potwierdzić tożsamość zmarłego, Maxymowicz-Raczyńska sporządziła krótkie oświadczenie. Po latach, 20 czerwca 1978 roku, płk Zygmunt Polak wyjawiał:

„Jeszcze przed pogrzebem w dniu 3 grudnia 1941 roku włożyłem do ubrania śp. Marszałka zawinięty w ceratkę bilet wizytowy Generałowej Maxymowicz-Raczyńskiej. (...) Podpis na tym dokumencie złożyła Generałowa i ja. Dokument ten miał służyć do powojennej identyfikacji”.

Świadectwo zgonu marszałka, Warszawa, 2 XII 1941, [7 podpisów lekarzy i wojskowych]

„Aktem niniejszym solennie stwierdzamy, by w stosownej chwili po powaleniu wroga podanym zostało do wiadomości Polaków oraz wszystkich Narodów [...], że Naczelny Wódz Zbrojnych Sił Polskich w nierównej walce 1939 r. z barbarzyńskimi najeźdźcami z zachodu i wschodu, Drugi Marszałek Polski Edward Śmigły-Rydz zmarł na angina pectoris w konspiracji dnia 2 grudnia Roku Pańskiego 1941 o godzinie 4-ej na Ziemi Ojczyściej w Stolicy Najjaśniejszej Rzeczypospolitej – bohaterskiej Warszawie – pod przybranym imieniem Adama Zawiszy i pochowany został na cmentarzu Powązkowskim”.

Edward Rydz-Śmigły spoczął 6 grudnia 1941 roku na warszawskich Powązkach, pochowany w kwaterze IV, grób nr 139. „Tyle tych brzoźowych krzyży na jego mogile pozmieniałam na nowe i chciałabym, żeby pamięć o tym szlachetnym, wspaniałym człowieku i o tym wiernym żołnierzu Komendanta nie przeszła bez echa...” – wspominała Sława Wendowa, żona płk. Zygmunta Wendy, która w kwietniu 1940 roku odwiedziła marszałka w Dragoslavele.

Wokół śmierci Rydza-Śmigłego narosło wiele kontrowersji – dyskusyjna jest nawet data jego zgonu. Choć zachowały się relacje świadków, w tym odręcznie sporządzony akt zgonu, a także zapis w Księdze Zmarłych w parafii Św. Michała Archanioła w Warszawie (2 XII 1941), już 75 lat temu byli tacy, którzy wątpili w przedstawioną wersję wydarzeń. Według jednej z hipotez śmierć marszałka w rzeczywistości nastąpiła niecały rok później, w sierpniu 1942 roku, podczas jego pobytu w sanatorium w Otwocku.

[Poprzedni Strona](#)

[Następny Strona](#)

Edward Śmigły-Rydz, Okupacja niemiecka

Artykuł

Marszałek Edward Rydz-Smigły - portret z końca lat trzydziestych. Fot. AIPN